

NOBEL

Punatukkainen nainen

ORHAN
PAMUK

ORHAN PAMUK:

Valkoinen linna (1985, suom. 1993)

Uusi elämä (1994, suom. 1995)

Musta kirja (1990, suom. 1998)

Nimeni on Punainen (1998, suom. 2000)

Lumi (2002, suom. 2004)

Istanbul. Muistot ja kaupunki (2003, suom. 2004)

Muita värejä. Kirjoituksia elämästä, taiteesta, kirjoista ja
kaupungeista (1999, suom. 2008)

Viattomuuden museo (2008, suom. 2010)

Hiljainen talo (1983, suom. 2011)

Kummallinen mieleni (2014, suom. 2017)

Punatukkainen nainen (2016, suom. 2019)

ORHAN PAMUK

Punatukkainen nainen

Suomentanut
TUULA KOJO

KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ TAMMI
HELSINKI

Friedrich Nietzsche'n *Tragedian synty* -sitaatin
suomennos Jarkko S. Tuusvuori.

Sofokleen *Kuningas Oidipus* -sitaatin suomennos Veijo Meri.

Suomentaja kiittää tuesta Jouni Kontialaa ja Taiteen edistämiskeskusta.

Turkinkielinen alkuteos *Kırmızı Saçlı Kadın*
(The Red-Haired Woman) ilmestyi 2016.

Copyright © Orhan Pamuk, 2016

All rights reserved

Suomenkielinen laitos © Tuula Kojo ja Tammi 2019

Painettu EU:ssa

ISBN 978-952-04-0117-7

Asille

Isänmurhaaja Oidipus, äidinpuoliso Oidipus, sfinksiarvoituksenratkoja Oidipus! Mitä meille kertoo näiden kohtalokkaitten tekojen salaperäinen kolminaisuus? On olemassa ikivanha, erityisesti persialainen kansanuskomus, että viisaat maagit saattoivat syntyä vain sukurut-saisesti.

FRIEDRICH NIETZSCHE: *Tragedian synty*

Oidipus: Vaikea on löytää jäljet. Rikoksesta on aikaa.

SOFOKLES: *Kuningas Oidipus*

Kuten ei isätöntä poikaa, ei liioin pojatonta isää tohdi kukaan ottaa huomaansa.

FIRDAWSI: *Kuninkaiden kirja*

Osa I

1

Itse asiassa halusin kirjailijaksi. Mutta niiden tapahtumien jälkeen, joista pian teille kerron, minusta tulikin geologian insinööri ja rakennusurakoitsija. Älkööt lukijani silti kuvitelko, että koska nyt ryhdyn kertomaan tarinaani, kaikki olisi jo menneen talven lumia. Menneitä muistelllessani minä näet vajoan niihin entistä syvemmälle. Siksi minusta tuntuu, että tekin vielä ajaudutte mukanani isien ja poikien välisiin salamyhkäisiin suhteisiin.

Oli vuosi 1985 ja asuimme kerrostaloasunnossa Beşiktaşın perukoilla lähellä Ihlamurin palatsia. Isälläni oli pieni apteekki nimeltä Elo. Se oli kerran viikossa auki läpi yön, ja silloin isä päivysti. Niinä päivinä minä vein isälle iltaruoaan apteekkiin. Minusta oli mukava jäädä sinne nuuhkimaan lääkkeiden tuoksua siksi aikaa kun pitkä, hoikka ja komea isäni söi ruokansa kassan vieressä. Nyt kolmekymmentä vuotta myöhemmin, kun olen neljäkymmenenviiden ikäinen, nautin yhä

vanhojen apteekkien ja niiden puisten kaappien tuok-
susta.

Apteekki Elon asiakaskunta ei ollut suuren suuri. Päi-
vystäessään yöllä isä tappoi aikaa katsomalla pientä kan-
nettavaa televisiota, jollaiset olivat siihen aikaan muodissa.
Joskus panin merkille, että isä jutteli apteekissa piipahta-
vien ystäviensä kanssa erityisen vaimealla äänellä. Minut
nähdessään nämä poliittisesti aktiiviset ystävät vaihtoivat
aina puheenaihetta, sanoivat minun olevan isäni lailla
komea ja mukava ja kyselivät kaikenlaista: millä luokalla
olen, tykkäänkö käydä koulua, mikä minusta tulee isona?

Huomasin, että isä oli levoton aina kun hänen poliitti-
set ystävänsä olivat läsnä, joten silloin en viipynyt aptee-
kissa pitkään vaan isän syötyä nappasin tyhjän ruokapa-
kin mukaani ja kävelin valjujen katuvalojen ja plataanien
alitse takaisin kotiin. Kotona en koskaan kertonut äidille,
jos joku isän politiikkaan sekaantuneista ystäväistä oli ol-
lut apteekissa. Äiti oli nimittäin vihainen isälle ja hänen
ystävillään ja pelkäsi, että isä joutuisi taas pulaan tai saisi
jälleen päähänsä jättää meidät.

Panin myöskin merkille, että politiikka ei ollut isän ja
äidin välisten harvasanaisten riitojen ainoa syy. Joskus
he pitivät hyvinkin pitkään mykkäkoulua, puhuivat hä-
din tuskin mitään. Ehkä he eivät rakastaneet toisiaan.
Aavistin, että isällä oli muitakin naisia ja että monikin
nainen rakasti häntä. Joskus äiti antoi ymmärtää, että
isällä tosiaan oli toinen nainen. Mutta koska äidin ja isän
riidat surettivat minua tavattomasti, kielsin itseäni ajat-
telemasta ja muistelemasta niitä.

Näin isän viimeisen kerran, kun vein hänelle taas eräänä päivänä ruokaa apteekkiin. Kävin lukion ensimmäistä, oli tuiki tavallinen syysilta. Isä katsoi televisiosta uutisia. Kun hän vähän myöhemmin söi ruokaansa tiskin ääressä, minä palvelin kahta asiakasta, joista toinen osti aspiriinia ja toinen C-vitamiinia ja antibioottia, ja panin rahat vanhan kassakoneen laatikkoon, joka avautui hauskasti kilahtaen. Kotiin lähtiessäni vilkaisin isää viimeisen kerran, ja hän vilkutti minulle ovella hymyssä suin.

Seuraavana aamuna isä ei tullut kotiin. Niin kertoi äiti, kun tulin iltapäivällä koulusta. Äidin silmät olivat turvoksissa, hän oli itkenyt. Luulin, että isä oli taas haettu apteekista suoraan poliisin poliittiselle osastolle. Siellä häntä kidutettaisiin, hän joutuisi kokemaan falakan ja sähköshokit.

Isä oli kadonnut samalla tavalla joskus seitsemän tai kahdeksan vuotta aiemmin, ja silloin hän oli ollut poissa melkein kaksi vuotta. Mutta tällä kertaa äiti ei puhunut isästä niin kuin poliisikuulustelussa kidutetuista ihmisistä puhutaan. Hän oli vihainen isälle. Isän tullessa puheeksi hän tapasi sanoa: ”Omapahan on vikansa!”

Sen sijaan silloin kun isä oli haettu apteekista heti sotilasvallankaappauksen jälkeen, äiti oli hyvin surullinen ja sanoi, että isä oli sankari ja että minun piti olla ylpeä isästä, ja hän hoiti isän puolesta päivystykset Macitin kanssa, joka oli apulaisena apteekissa. Joskus minäkin sain pukea ylleni Macitin valkoisen esiliinan. Eikä minusta todellakaan pitänyt tulla isona apteekkiapulainen vaan isän toiveiden mukaisesti tiedemies.

Mutta isän tämänkertaisen katoamisen jälkeen äiti ei piitannut apteekista tippaakaan. Hän ei edes maininnut Macitia tai muita oppipoikia, eikä myöskään ollut huolissaan apteekin kohtalosta. Se pani minut ajattelemaan, että tällä kertaa isä olikin kadonnut ihan muista syistä. Tai mitä lieneekään se, mitä me kutsumme ajattelemiseksi?

Olin jo tuolloin ymmärtänyt, että ajatukset ilmestyivät mieleeni milloin sanoina, milloin kuvina. Joskus en edes kyennyt ajattelemaan jotakin ideaa sanoin... Mutta näin heti sieluni silmin kuvana esimerkiksi sen, miten juoksin ja mitä ajattelin silloin kerran kun satoi kuin saavista kaatamalla. Joskus taas osasin pukea jonkin ajatuksen sanoiksi, mutta en millään saanut sitä mieleeni kuvana. Kuten mustaa valoa, äidin kuolemaa tai äärettömyyttä.

Voi olla, että olin yhä lapsi. Joskus minun onnistui olla ajatteleematta asioita, joista en pitänyt. Joskus taas kävi päinvastoin, kun en millään ilveellä saanut mielestäni kuvaa tai sanaa, jota en olisi halunnut ajatella.

Isä ei ottanut meihin yhteyttä pitkään aikaan. Joskus kävi niin, etten saanut mieleeni isän kasvoja. Silloin minusta tuntui kuin sähköt olisivat menneet äkisti poikki ja kaikki olisi kadonnut silmistäni.

Eräänä iltana kävelin yksikseni Ihlamurin palatsille päin. Apteekki Elon ovelle oli musta munalukko ikään kuin sitä ei enää koskaan avattaisi. Ihlamurin palatsin puutarhan suunnalta minua lähestyi sumuvaippa.

Jo pian tämän jälkeen äiti ilmoitti, että isästä ja apteekista ei olisi enää mihinkään ja että rahat olivat tiukassa.

Minä tarvitsin rahaa vain elokuvaan, dönerleipiin ja sarjakuviin. Koulumatkani Kabataşin lukioon sujui kävellen. Minulla oli ystäviä, jotka ostivat, myivät ja lainasivat sarjakuvalehtien vanhoja numeroita. Mutta minä en malttanut heidän laillaan odotella viikonloppuisin asiakkaita laitakaduilla tai Beşiktaşin elokuvateatterien sivuovien kupeessa.

Vuoden 1985 kesän toimin apulaisena Deniz-nimisessä kirjakaupassa Beşiktaşin keskustassa. Tärkeä osa työtäni oli jahdata kirjavarkaita, joista suurin osa oli opiskelijoita. Kävimme silloin tällöin pomoni Denizin autolla hankkimassa uusia kirjoja Cağaloğlusta. Pomon huomattua, etten koskaan unohtanut kirjailijoiden enkä kustantamoiden nimiä, hän alkoi pitää minusta ja antoi minun siksi viedä luettavaa kotiin. Sinä kesänä luin paljon kirjoja: nuortenromaaneja, Jules Vernen teoksen *Matka maan keskipisteeseen*, Edgar Allan Poen valikoituja kertomuksia, runoja, historiallisia romaaneja, jotka kertoivat osmanisoturien seikkailuista, sekä antologian joka käsitteli unia. Yksi tarina tässä unikirjassa oli muuttava koko elämäni.

Kaupassa kävi joskus myös pomoni Denizin kirjailijaystäviä. Esitellessään minut heille hän oli ottanut tavakseen sanoa, että minusta tulisi isona kirjailija. Olin itse joskus lipsauttanut hänelle tämän haaveeni. Pomon ansiosta aloin varsin pian ottaa haaveen tosissani.

2

Mutta äiti ei ollut tyytyväinen kirjakaupasta saamaani palkkaan. Tienestini olisi pitänyt riittää ainakin yliopiston valmennuskurssin maksuun. Isän katoamisen jälkeen minusta ja äidistä oli tullut hyvin läheisiä, mutta kuultuaan päätöksestäni ryhtyä kirjailijaksi äiti nauroi aivan kuin kyseessä olisi vitsi. Ensin minun piti kuulemma päästä opiskelemaan kunnon yliopistoon.

Kun tulin eräänä päivänä koulusta ja menin jonkinlaisen vaiston johdattamana penkomaan äidin ja isän makuuhuoneen kaappia ja laatikoita, huomasin että isän paidat ja tavarat olivat poissa. Huoneessa kuitenkin tuoksui yhä isän tupakka ja kölninvesi. En puhunut siitä koskaan äidin kanssa, ja tuntui kuin silmissäni siintänyt haave olisi pyyhkiytymässä kovaa vauhtia pois.

Kun olin päässyt lukion toiselta ja kesä koitti, muuttimme Istanbulista Gebzen pikkukaupunkiin. Saimme asua siellä enoni omakotitalon piharakennuksessa ilmaiseksi. Jos kävisin alkukesän töissä enon järjestä-

mässä paikassa ja säästäisin rahaa, voisin heinäkuun jälkeen paitsi mennä taas töihin Denizin kirjakauppaan Beşiktaşiin myös osallistua valmennuskurssille ja siten valmistautua seuraavan vuoden yliopiston pääsykokeisiin. Pomoni Deniz tiesi, että muutto Beşiktaşista oli minulle kova paikka, joten hän lupasi että saisin kesällä myös yöpyä kirjakaupassa.

Eno oli hoitanut minut töihin vartijaksi kasvimaalle ja kirsikka- ja persikkatarhoille, jotka sijaitsivat Gebzen liepeillä. Nähtyäni kasvimaalla lehtimajan ja sen alla vanhan pöydän olin luullut, että minulla olisi runsaasti aikaa istua siellä lukemassa kirjoja, mutta siinä minä erehdyin. Kirsikat olivat juuri kypsyneet, armottomat varisparvet syöksyivät raakkuen niiden kimppuun, ja kasvi- ja hedelmävarkaisissa kävi sekä lapsia että miehiä, jotka raatoivat jonkin matkan päässä isolla rakennustyömaalla.

Kasvimaan viereisellä tontilla kaivettiin kaivoa. Joskus menin lähemmäksi katselemaan, kun mestari kaivoi lapiolla ja hakulla kaivoa ja kaksi oppipoikaa nosti irtomaata ylös kuopasta.

Oppipojat veivasivat kumpikin omalta puoleltaan kammella puista vinssiä, joka natisi hauskasti, ja tyhjenivät sitten kottikärryihin ämpärillisen irtomaata, jonka mestari oli alhaalta heille lähettänyt. Sen jälkeen pojista suurin piirtein minun ikäiseni lähti tyhjentämään kottikärryjä, kun taas pitkä ja häntä vanhempi nuorukainen huusi kaivoon ”Valmiis!” ja lähetti ämpärin takaisin alhaalla työskentelevälle mestarille.

Mestari kävi päivän mittaan ylhäällä ani harvoin. Näin hänet ensi kertaa, kun hän piti joskus puolilta-päivin tupakkatauon. Hän oli isäni lailla pitkä, komea ja hoikka. Mutta hän ei ollut yhtä tyyni ja nauravainen kuin isä vaan vihainen. Hän sätti oppipoikiaan tuon tuostakin. Joten kun mestari oli ylhäällä, pysyttelin kaukana kaivosta, sillä oppipojat tuskin olisivat pitäneet siitä että kuulisin heitä nuhdeltavan.

Eräänä päivänä kesäkuun puolivälin paikkeilla kaivolta kuului iloista huutoa ja ammuskelukun ääniä. Menin lähemmäksi katsomaan: Kaivoon oli tullut vettä, ja paikalle hälytetty maanomistaja, joka oli kotoisin Rizestä, ammuskeli riemuissaan pyssyllä ilmaan. Nenääni lehahti äitelä ruudin haju. Maanomistaja jakeli mestarille ja oppipojille bonuksia. Kaivoa tarvittiin tontille kohoavilla rakennustyömailla, sillä Gebzen perukoilla ei vielä silloin saatu kunnallista vettä.

Seuraavina päivinä en kuullut mestarin sättivän oppipoikiaan. Paikalle tuotiin hevoscärryillä säkkitolkulla sementtiä ja vähän rautatavaraa. Eräänä iltapäivänä mestari valoi betonia kaivon suulle ja nosti päälle rautaisen kannen. Koska kaikki näyttivät iloisilta, menin entistä rohkeammin lähemmäksi.

Kun eräänä toisena iltapäivänä luulin, ettei kaivolla ollut ketään, kävelin perille asti. Silloin mestari Mahmut ilmestyi oliivi- ja kirsikkapuiden lomasta paikalle. Hänellä oli kädessä kaivoon asennetun sähköpumpun osa.

”Nuorimies taitaa olla kiinnostunut kaivoista!” hän sanoi.

Mieleeni putkahti Jules Vernen romaani, jonka sankarit päätyivät maailman yhdeltä laidalta toiselle.

”Siirryn uusiin kaivohommiin Küçükçekmecen perukoille. Oppipojat ottivat hatkat, lähdetkö mukaan?”

Huomattuaan hämmennykseni hän kertoi, että reipas kaivonkaivajan oppipoika ansaitsi päivässä neljä kertaa enemmän kuin kasvimaan vartija. Homma kestäisi kymmenen päivää, minkä jälkeen pääsisin heti kotiin.

”Ei missään nimessä!” sanoi äiti kotona. ”Et rupea miksikään kaivonkaivajaksi. Sinä menet kiltisti yliopistoon.”

Mutta en saanut mielestäni ajatusta nopeasti ansaitusta rahasta. Intin äidille, että sillä tavalla voisin tienata kahdessa viikossa saman minkä enon kasvimaalla kahdessa kuukaudessa ja että siten minulle jäisi paljon enemmän aikaa valmistautua pääsykokeisiin ja valmennuskurssiin ja lukea lempikirjojani. Minä jopa uhkailin äitirukkaani sanomalla:

”Karkaan, jos et suostu.”

”Älä lannista poikaa, jos hän kerran haluaa tehdä töitä ja hankkia rahaa”, eno sanoi. ”Minäpä otan selvää, mikä se kaivomestari on miehiään.”

En ollut paikalla, kun äiti, kaivomestari Mahmut ja asianajajana toimiva enoni tapasivat enon toimistossa, joka sijaitsi kaupungintalolla. He sopivat myös siitä, että alas kaivoon menisi toinen oppipoika, en minä. Eno ilmoitti minulle päiväpalkkani. Kotona pakkasin isän vanhaan pieneen matkalaukkuun paitoja ja liikuntatunneilla käyttämäni tennarit.

Kun me sinä sateisena päivänä jouduimme odottelemaan loputtomiin pientä pakettiautoa, jonka oli määrä viedä minut kaivon kaivuupaikalle, äiti purskahti parikin kertaa itkuun siinä kahden huoneen ja keittiön asunnossamme, jonka katto vuoti. Hän sanoi, että minun pitäisi perua päätökseni, että hän ikävöisi minua kovasti ja että olin rahapulassani mennyt tekemään väärän valinnan.

”En aio mennä alas kaivoon”, minä sanoin lähtiessäni kotoa laukku kädessä ja pää pystyssä, yhtä päättäväisenä ja pilke silmäkulmassa kuin isä lähtiessään oikeudenkäyntiin.

Pieni pakettiauto odotti aukiolla ison vanhan moskeijan takana. Nähdessään minun lähestyvän autoa mestari Mahmut tutkiskeli vaatteitani, askellustani ja kantamustani hymyssä suin ja tupakka kädessä kuin opettaja ikään.

”Hyppää kyytiin, niin päästään matkaan”, hän sanoi. Toisella puolellani istui mestari ja toisella kaivon tilanneen Hayri-nimisen liikemiehen autonkuljettaja. Tunnin matkan aikana emme avanneet suuta kertaakaan.

Bosporin sillalla tuijotin silmä tarkkana alas vasemmalle, katselin Istanbulia ja Kabataşin lukiota, jota kävin, ja yritin erottaa Beşiktaşin tutut rakennukset.

”Älä huoli, kaivo on pian kaivettu”, mestari Mahmut sanoi, ”ehdit kyllä kurssillekin.”

Olin mielissäni siitä, että äiti ja eno olivat maininneet huolistani, ja luotin mestariini. Sillan jälkeen juutuimme Istanbulin ruuhkaan, ja pääsimme pois kaupungista vasta kun laskevan auringon polttavat säteet paistoivat jo suoraan silmiimme.

Nykypäivän lukijan ei pidä harhautua, vaikka käytänkin sanoja ”pois kaupungista”. Noihin aikoihin Istanbulin väkiluku oli viisi miljoonaa, ei suinkaan viisitoista miljoonaa kuten nyt kertoessani teille tätä tarinaa. Melko pian kaupunginmuurien jälkeen taloja oli yhä harvemmassa, ne muuttuivat pienemmiksi ja ränsistyneemmiksi, ja ympärillä alkoi näkyä tehtaita, huoltoasemia ja siellä täällä myös hotelleja.

Kun olimme ajaneet jonkin aikaa radanvierustaa, alkoi tulla pimeää ja poikkesimme pääväylältä. Olimme jo ohittaneet Büyükdçekmecen järvenkin. Näin pariin otteeseen sypressejä, hautausmaita, betonimuureja, työpötyhjiä aukioita... Enimmäkseen ei näkynyt yhtään mitään, ja vaikka kuinka siristin silmiäni, en saanut selville sijaintiamme. Joskus näimme punertavan hohteen iltapalaa nauttivan perheen ikkunassa, joskus taas tehtaan neonvalot. Sitten alkoi ylämäki. Jossain vaiheessa kaukana näytti salamoivan ja taivas kirkastui, mutta tuntui kuin autiot maisemat ympärillämme olisivat pysyneet pimeinä. Joskus näin ääretöntä karua maastoa ja autioita puuttomia maisemia valossa, jonka lähde en löytänyt, kunnes nekin katosivat pimeän syliin.

Kauan tämän jälkeen pysähdyimme keskelle autiutta. Luulin että vanhassa autossa oli jotain vialla, sillä missään ei näkynyt valoa, ei lamppuja eikä talon taloa.

”Tulehan auttamaan, niin saadaan nämä pois kyydistä”, mestari Mahmut sanoi.

Purimme autosta puutavaraa, vinssin osia, kippoja ja kuppeja, kaksi naruilla yhteen sidottua patjaa, tavaroita

karheissa muovisäkeissä ja työkaluja kaivamista varten. Kun kuski sitten huikkasi ”No niin, työn iloa!” ja ajoi matkoihinsa, hätäännyin huomattessani, että jäimme keskelle sysimustaa pimeyttä. Jossain etäämmällä välähti salama, mutta takanamme taivas oli kirkas ja tähdet tuikkivat antaumuksella. Vielä kauempana erotin pilvistä heijastuvat Istanbulin valot, jotka olivat kuin keltaista sumua.

Maa oli sateen jäljiltä kostea, ja paikoin oli muodostunut lätäköitä. Etsimme tasaisesta maastosta teltallemme kuivan paikan ja kannoimme tavarat sinne.

Mestari ryhtyi pystyttämään telttaa tankojen varaan, jotka olimme purkaneet autosta. Mutta hän ei saanut sitä millään onnistumaan. Pingotettavat narut ja pystytettävät pienet kepit katosivat yöhön, pimeässä ne kaikki muodostivat sieluuni umpisolmun. ”Älä siitä pidä vaan tuolta”, mestari Mahmut patisti.

Kuulimme pöllön huhuilevan. Onko meidän pakko pystyttää teltta, kun sadekin lakkasi, minä ajattelin, mutta kunnioitin mestarini päättäväisyyttä. Raskas homeenhajuinen telttakangas lepatti yllämme kuin yö eikä pysynyt hetkeäkään paikoillaan.

Vasta kauan puolenyön jälkeen saimme teltan pystyyn ja levitimme patjat maahan. Kesäiset sadepilvet olivat häipyneet, tähtikirkas yö oli koittanut. Rauhoituin kuullessani jostain läheltä kaskaan sirtystä. Nukahdin heti kun pääsin pitkäkseni.

ORHAN PAMUK (s. 1952 Istanbulissa) on Turkin merkittävin ja kansainvälisesti tunnetuin nykykirjailija. Häntä kiitetään erityisesti idän ja lännen ristiriitojen kuvaamisesta ja ainutlaatuisesta kyvystä rakentaa siltoja kulttuurien välille. Pamuk sai kirjallisuuden Nobel-palkinnon vuonna 2006.

Ikivanhat myytit sekoittuvat arkeen, kun isätön Cem lähtee kaivonkaivajan oppiin ja kohtaa salaperäisen punatukkaisen naisen. Onko kohtaloa olemassa, ja voiko sitä paeta?

”Pamukin loistava kymmenes romaani keskittyy isä-poika-suhteisiin ja tuo sadunomaisella tunnelmallaan mieleen Paul Austerin teokset.”

THE GUARDIAN

”*Punatukkainen nainen* kietoo Turkin poliittisen tilanteen myyttien kieleen.”

THE NEW YORKER

Päälys: Markko Taina • Päälyksen valokuva: iStockphoto

9 789520 401177

www.tammi.fi

84.2

ISBN 978-952-04-0117-7